

Калініченко Богдан Михайлович

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

(м. Черкаси, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-5172-4661>

e-mail: 555tvukraine@vu.cdu.edu.ua

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

Резюме

Досліджується сучасний стан розвитку недержавного сектору України та Польщі, що вийшов із одного геополітичного простору, а тому має багато спільних рис і особливостей. Водночас підкреслюється, що громадянське суспільство Польщі історично розвивалося пришвидшеними темпами. Це посприяло їй уникнути нашарувань помилок і проблем під час здійснення демократичного транзиту. Наголошується на важливій ролі громадянського суспільства, як важливої складової, що забезпечує соціальну збалансованість і єдність української нації у взаємодії з європейською спільнотою, що особливо актуалізується в умовах російсько-української війни. Ширше досліджені виклики, з якими доводиться стикатися громадянському сектору України й Польщі щодо протистояння збройній агресії РФ на українській території, а також дестабілізуючими чинниками, пов'язаними з нею. Обґрунтовано важливість забезпечення сталого розвитку громадянського сектору для реалізації стратегічних цілей України—Європейської та євроатлантичної інтеграції, що є вибором українського народу, підтвердженим Помаранчевою революцією, Революцією Гідності та закріпленням у Конституції України. Доведено важливість збереження балансу між досягненням безпеки держави й усуненням бюрократичних перешкод у діяльності громадських організацій. Наголошено на важливості збереження єдності та ідеологічної близькості України й Польщі для підвищення їх соціально-економічного потенціалу. В силу схожих геостратегічних викликів важливо посилювати співпрацю між двома державами, особливо в оборонній, інформаційній, економічній,

енергетичній, гуманітарній та інших сферах. Обґрунтовано головні загрози для безпеки України й Польщі, що полягають у агресивній реваншистській небезпечній ідеології РФ — рашизмі, яка підштовхує росіян до спроб відновити політичний вплив на країни східної і центральної Європи та створити СРСР 2.0. Особливо важливо спільно боротися із гібридними загрозами з боку РФ і її сателітів, які полягають у деструктивних діях, спрямованих на ослаблення вже налагоджених політичних і соціогуманітарних зв'язків між Україною та Польщею.

Ключові слова: Україна, Польща, громадянське суспільство, Європейський Союз, НАТО, громадські організації, Євроінтеграція.

Вступ

Ліквідація Радянського Союзу 25 грудня 1991 року стала спільною перемогою всіх демократичних сил світу, які доклали значних зусиль для боротьби з «імперією зла» [1] - тоталітарним утворенням яке включало в себе країни східної і центральної Європи. Переважно про них ітиметься у цій роботі. Значний внесок із трансформації «геополітичної шахівниці» [2] зробили в Польщі. Громадські активісти в 1980 році спромоглися створити Незалежну самоврядну професійну спілку «Солідарність», яка згодом переросла у широкий суспільно-політичний рух, що підірвав монолітність комуністичного режиму СРСР [3]. Ідеологічно близьким «Солідарності» політичним об'єднанням в Україні можна назвати Народний Рух України (1989 рік) [4]. Ці дві політичні сили фактично поклали початок розбудові громадянського суспільства в незалежній Польщі («Солідарність») та Україні (Народний Рух України). І сама незалежність обох країн відбулася тільки тому, що сформувалися демократичні опозиційні сили, які здатні були в критичний момент взяти в свої руки владу й очолити трансформаційні процеси із юридичної ліквідації старого конструкту у вигляді СРСР і створити на його місці нові незалежні демократичні держави. Саме ці сили, разом із іншими ентузіастами-активістами, поклали початок громадянського суспільства на руїнах Радянського Союзу.

З цієї причини аналіз сучасного стану та перспектив розвитку так званого третього сектору цих двох країн видається доволі важливою і корисною роботою в контексті Євро і Євроатлантичної інтеграції України та відбиття збройної агресії Російської Федерації. На реваншистському характері РФ наголошують сучасні українські дослідники в праці «Зупинити рашизм» [5]. Фактично демократичні здобутки України та Польщі є причиною війни, розв'язаної росіянами-прибічниками ідеології рашизму, ідеологічні засади та суспільні практики якої Верховна Рада України засудила як тоталітарні та людиноненависницькі [6]. Разом із цим війна, як крайня форма конфлікту, засвідчує значні здобутки Польщі й України на шляху до побудови сучасних демократичних держав. РФ, будучи за своєю суттю тоталітарною країною

з ультра правою ідеологією, не може ділити кордони з демократичними державами.

Методи дослідження

Автор керувався наступною методологією: В процесі дослідження було застосовано комплекс загальнонаукових методів, зокрема таких як порівняльний, інституційний, системний, історичний, дедукції, індукції, які дозволили з'ясувати, що для ефективного функціонування громадянського суспільства потрібен міцний фундамент правового середовища, який сприяє громадянському сектору реалізувати свій політико-соціальний і народовладний потенціал.

Результати дослідження

За понад три десятиліття розвитку громадянське суспільство України і Польщі пройшло складний шлях становлення та розвитку. На нього впливали власні культурні, ментальні, релігійні й інші особливості. Спробувати розкрити основні з них—мета цієї публікації. Польща обрала стратегію революційного шляху «шокової терапії» та змогла вдало її реалізувати. Україна ж пішла до демократії іншою дорогою, що ближче до еволюційного розвитку, яка за своєю суттю є довшою і складнішою.

Найбільш вдало відображає рівень розвитку третього сектору громадянського суспільства Індекс сталості організацій громадянського суспільства (Civil Society Organisations Sustainability Index—CSOSI), який був розроблений 1997 року для аналізу ситуації у Центральній, Східній Європі і Євразії. Зараз він охоплює 74 країни світу. Аналізуючи на щорічній основі 7 параметрів, які є надзвичайно важливими для сталості громадянського сектору, Індекс підкреслює як сильні сторони, так і проблеми щодо розвитку організацій громадянського суспільства в конкретній країні регіону дослідження. Це дозволяє зробити порівняльний аналіз рівня розвитку таких організацій у географічній і часовій площині [7].

Наведемо 7 вимірів оцінки, які охоплює Індекс (Україна):

1. Правове середовище—3,4.
2. Організаційна спроможність—3,1.
3. Фінансова стійкість—3,8.
4. Адвокація—2,2.
5. Надання послуг—3,0.
6. Секторальна інфраструктура—3,1.
7. Публічний імідж—3,0.

Загальний індекс сталості організацій громадянського суспільства в Україні 2022 року оприлюднений у жовтні 2023—3,1. Результати відповідного дослідження відображаються в балах від 1 до 7. Три бали—це межа між середнім поняттям «розвиток сталості» й вищим рівнем «посилена сталість». Це досить пристойний результат з огляду на те, що Україна перебуває в

стані війни та продовжує демократичний транзит від тоталітаризму до демократії. Коефіцієнти складаються із семи значень: правове середовище, організаційна спроможність, фінансова стійкість, адвокація, надання послуг, секторальна інфраструктура, публічний імідж. Очікувано, найнижчий показник—фінансова життєздатність громадянського сектору—3,8. Цей показник покращився порівняно з трьома попередніми роками. З 2019 він складав—4.0. Зрозуміло, що фінансові потоки всередині країни перерозподіляються на користь оборонного сектору, натомість громадський виріс за рахунок збільшенню розміру зовнішніх пожертв і фінансуванню міжнародними донорами.

Другий показник, який виривається із загального контексту, «стан правового середовища», що становить—3,4. Він був таким, як і 2021, проте покращився на одну десяту порівняно із 2019, 2020 і на дві десяти порівняно із 2018 роками.

Дослідження «Індексу сталості організацій громадянського суспільства 2022. Україна» проведений Українським незалежним центром політичних досліджень (УНЦПД), що є виконавцем проекту в Україні на замовлення Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) і впроваджується організацією ФНІ360 разом із Міжнародним центром з некомерційного права (ICNL) включають у себе, перш за все, офіційні показники. Тому їм важко відобразити в своїх коефіцієнтах значний сплеск активності недержавного сектору, що сформувався як відповідь на неспровоковану збройну агресію РФ у лютому 2022 року. Мова йде про громадянські ініціативи звичайних українців, які, рятуючись від початкового стресу, спровокованого війною, включилися у масову волонтерську діяльність. Вона мала безліч проявів, які безумовно надалі повинні стати об'єктом досліджень науковців. Громадяни України масово надавали своє власне житло на безкоштовній основі, або за символічну плату тимчасово переміщеним особам із регіонів, які першими відчули прояви геноциду українського народу й масові військові злочини, скоєні збройними формуваннями РФ. Координацію між біженцями та власниками житла налагоджували волонтери. Значний відсоток українців, які до повномасштабного вторгнення росіян взагалі не мали досвіду громадської діяльності, взяли на себе роботу, пов'язану з налагодженням побуту людей, які тікали від війни. Черкаська область, через своє центральне географічне розташування, від лютого 2022 стала буфером між північними, південними та східними регіонами України, охопленими полум'ям війни і західними, де ситуація стабільніша через відсутність спільного кордону з РФ. За рахунок вимушених переселенців населення тільки обласного центру зросло на кілька десятків тисяч людей. Особливо гостро стояло питання розміщення людей, які вивозили свої сім'ї із Сумської, Чернігівської, Харківської, Донецької, Луганської, Херсонської, Миколаївської, Запорізької та інших областей. Потому, убезпечивши жінок і дітей, чоловіки масово

поверталися у зворотному напрямку. Їм теж потрібно було забезпечити можливість відпочити й переночувати. Волонтери займалися пошуком пального, ремонтом транспорту, збором одягу, медикаментів, їжі, води, заряджанням електроприладів, оформленням втрачених документів і інших важливих для життєдіяльності речей.

Особливо гостро на 2022 рік для громадського сектору стало питання допомоги Збройним Силам України. В один момент суспільство усвідомило, що життя українців на пряму залежить від військових. Тому активно включилося в процес постачання всього набору необхідних речей для військовослужбовців. На початку 2022 року активісти організували збір продуктів, переважно в селах, робили з них овочеві та м'ясні консерви, потому передавали їх на фронт. Разом із цим ЗСУ потребували великої кількості транспортних засобів, військової амуніції, зокрема одягу, касок, бронежилетів. Така ситуація склалася в перші місяці війни через гостру потребу в проведенні мобілізації та значного збільшення чисельності Збройних Сил України. Новостворені військові підрозділи, зокрема територіальної оборони, були створені не задовго до війни, а тому природно потребували всього—від постільної білизни, до зброї й військової техніки. Активними учасниками цього процесу стали родичі мобілізованих військовослужбовців. Через бажання допомогти рідним вони знаходили постачальників військової амуніції в Україні та за кордоном і налагоджували канали постачання. Після того, як все необхідне зібрали для рідних, робота не зупинялася, оскільки попит залишався—поставки продовжувалися. Так люди під дією обставин залучилися до громадської діяльності. Найчастіше оголошували збір на автомобілі підвищеної прохідності, мікроавтобуси, цивільні безпілотники, так звані «Мавіки», калібраторні та тепловізійні приціли для автоматичної зброї та згадані вище бронежилети й каски.

Згідно аналогічного дослідження щодо рівня розвитку громадянського суспільства Польщі—«Індекс стійкості організацій громадянського суспільства 2022 для центральної та східної Європи та Євразії» (2022 civil Society organization sustainability index for central and eastern Europe and Eurasia), куди входять дані відносно нашого західного сусіда [8]. Загальний індекс сталості організацій громадянського суспільства Польщі 2022 року оприлюднений у грудні 2023—2,9. Він кращий від українського на дві десяті. Найнижчі показники зі стану правового середовища, він повністю співпадає з результатом України—3,4. Другий з кінця—фінансова життєздатність—3,3.

7 вимірів оцінки, які охоплює Індекс (Польща):

1. Правове середовище—3,4
2. Організаційна спроможність—3,0
3. Фінансова стійкість—3,3
4. Адвокація—3,2
5. Надання послуг—2,4

6. Секторальна інфраструктура—2,2

7. Публічний імідж—2,8

Після нападу РФ на Україну громадянське суспільство Польщі зіштовхнулося зі складним викликом. Наприкінці лютого кілька мільйонів біженців прибули до країни, рятуючись від російських військ. Першими оперативно запропонували свою допомогу окремі активісти, потому в роботу доволі швидко включився уряд і організації громадянського сектору. Їх допомога була доволі відчутна. Вже за кілька годин після вторгнення перед пунктами пропуску польські волонтери, разом із українцями, розгорнули намети де роздавали змученим дорогою людям, їжу та гарячі напої. Допомога включала в себе максимум від того, що було потрібно. Машини з українськими номерами пускали без всього пакету потрібних для перетину кордону документів. Наприклад, обов'язкове страхування на авто так звану «грін карт» волонтери оформлювали вже після в'їзду на територію Польщі. Таким чином намагалися зменшувати час очікування, оскільки через наплив біженців люди в автомобілях і автобусах чекали в чергах на кордоні дві три доби. Матері з дітьми були забезпечені візочками, їжею та місцями для ночівлі. В Польщі, як і в Україні, до допомоги людям, які тікали від війни, включилося майже все суспільство. Біженці, яких ми опитали в рамках дослідження, наголошували, що допомога від активістів у Польщі була цілодобовою, своєчасною та повною. Варто відмітити хорошу координацію громадських організацій у регіонах. Разом із адміністрацією міст і сіл вони забезпечували біженців житлом, дітей влаштовували у садочки і школи, надавали юридичний захист і перекладача, підшуковували роботу, розподіляли гуманітарну допомогу. Попри те, що війна перейшла у затяжну фазу, але після двох років перебування українців у Польщі вони все ще відчують високий рівень співчуття, розуміння і турботи. Біженці відзначають, що піклування є всеохоплюючим. На користь цього судження свідчить той факт, що навіть харчування у школах для українських дітей безкоштовне, хоча для польських воно коштує 200 злотих на особу. Батьківський комітет на зборах вирішив, що вони самі збиратимуть гроші і оплачуватимуть шкільне харчування, щоб повністю зняти фінансовий тягар з українців.

В цьому контексті потрібно зауважити на проблемі гібридних загроз, пов'язаний із спробами РФ розповсюдити фейки про біженців з України. Опускаючи причини, які спонукали мільйони українців тікати від збройних формувань Росії, які вчиняють військові злочини,—стирають з лиця землі міста і села, вбивають жінок, дітей, людей літнього віку, натомість вони намагаються сконцентрувати увагу на втомленості європейців від війни, підвищенні цін на енергоносії, збільшенні комунальних тарифів, на високій вартості допомоги Україні. Тим самим вони прагнуть підвищити рівень напруги навколо проблеми біженців, дестабілізувати ситуацію в середині країни та створити штучний конфлікт.

Однак, громадянське суспільство допомагає зняти напругу навколо проблемних питань, пов'язаних із перебуванням мільйонів громадян України далеко від власних домівок і звичного для них життя. Треба визнати, що проблема існує, а тому важлива функція держави й громадських організацій через діалог нівелювати вплив від таких неприємних ситуацій. Польська сторона за понад два роки роботи довела, що вміє правильно реагувати на виклики пов'язані із спробами РФ нагнати ситуацію і створювати проблеми там, де їх немає.

Висновки

Громадянський сектор Польщі та України має багато спільних рис, однак протягом свого розвитку пішов різними шляхами. Польща швидко вступила до Північноатлантичного альянсу, забезпечивши собі військову безпеку. Потому, будучи географічно, ментально, релігійно та за іншими чинниками ближчою до Європейського Союзу, швидко інтегрувалася в це об'єднання, отримавши від входження значний зиск у вигляді економічного зростання, який разом із іншими сферами, став локомотивом розгортання громадського сектору.

Натомість Україна пішла в фарватері інтересів РФ поступово втрачаючи свій суверенітет. Це призвело до звуження міжнародних ринків і замикання на російському. У підсумку це вилилося у втрату контролю над важливими галузями власної економіки. Логічним продовженням економічної, духовної, релігійної окупації була окупація регіонів, де росіянам вдалося модифікувати під себе політичну й суспільну сфери за рахунок підкупу політичних еліт, значних фінансових вливань, засилля Української православної церкви (УПЦ)—української гілки Російської православної церкви, посилення свого військового контингенту в АР Крим.

Змінити ситуацію в Україні, що склалася на користь РФ, змогли лише титанічні зусилля громадянського суспільства, яке відчайдушно й безкомпромісно боролось за свої права та відстоювало інтереси України під час Помаранчевої революції (2004), Революції гідності (2013) і після початку окупації Автономної республіки «Крим», районів Донецької і Луганської областей (2014).

Після поразки проросійських сил 2013 року, в РФ застосували військовий план окупації України. За більш як 10 років потому ситуація далека до вирішення. Однак українське суспільство остаточно зрозуміло суть і цілі трансформацій, які розпочалися 1991 року. Протягом більш як трьох десятиліть ніхто не наважувався вступати у відкриту конфронтацію з РФ. Але зараз відбулося раптове просвітлення і більшість українців усвідомили важливість моменту. Нині Україна перебуває в точці біфуркації, з якої можна вийти або переможцем і продовжувати реалізацію поставлених цілей, або

знову відкласти мрії про незалежність і суверенітет та перекласти на наступні покоління невиконане домашнє завдання.

Список посилань

1. Frank Warner, «New Word Order: Seventeen years ago this week, Ronald Reagan called the Soviet Union the focus of evil in the modern world. The 'Evil Empire' speech disturbed the political universe, but the critical words almost went unsaid.» [Електронний ресурс].—Режим доступу : https://frankwarner.typepad.com/free_frank_warner/2003/12/story_of_reagan.html
2. Бжезінський З. Велика шахівниця. Львів—Івано-Франківськ. Лілея-НВ, 2000. 236 с.
3. «Солідарність» [Електронний ресурс].—Режим доступу : <https://www.solidarnosc.org.pl/uk/%d0%bf%d1%80%d0%be%d1%84%d1%81%d0%bf%d1%96%d0%bb%d0%ba%d0%b0/>
4. Партія «Народний Рух України» [Електронний ресурс].—Режим доступу : <https://www.rukh.team/statut/>
5. Заборонити рашизм / В. Огнев'юк , В. Андрєєв, В. Брехуненко, М. Відейко, Б. Гуменюк, І. Гирич, Л. Масенко, Ю. Митрофаненко, В. Огризко, О. Палій, В. Піскун, П. Полянський, В. Сергійчук, П. Чернега ; за заг. ред. В. Піскун. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. 252 с.
6. Верховна Рада України [Електронний ресурс].—Режим доступу : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41531>
7. Індекс сталості організацій громадянського суспільства (Civil Society Organisations Sustainability Index—CSOSI) [Електронний ресурс].—Режим доступу : <http://www.ucipr.org.ua/ua/holovna/proiektu/ndeks-stalost-organ-zac-y-gromadyanskogo-susp-lstva>
8. 2022 civil Society organization sustainability index for central and eastern Europe and Eurasia [Електронний ресурс].—Режим доступу : <https://www.fhi360.org/wp-content/uploads/drupal/documents/csosi-europe-eurasia-2022-report.pdf>

References

1. Frank Warner, «New Word Order: Seventeen years ago this week, Ronald Reagan called the Soviet Union the focus of evil in the modern world. The 'Evil Empire' speech disturbed the political universe, but the critical words almost went unsaid.» [Electronic resource].—Access mode: https://frankwarner.typepad.com/free_frank_warner/2003/12/story_of_reagan.html
2. Brzezinski Z. Big chessboard. Lviv - Ivano-Frankivsk. Lileya-NV, 2000. 236 p.
3. Independent Self-governing Trade Union “Solidarity” «Solidarity» [Electronic resource].—Access mode: <https://www.solidarnosc.org.pl/>

uk/%d0%bf%d1%80%d0%be%d1%84%d1%81%d0%bf%d1%96%d0%bb%d0%ba%d0%b0/

4. People's Movement of Ukraine. Official site of the party. [Electronic resource].—Access mode: *https://www.rukh.team/statut/*
5. Ban racism / V. Ognevyuk, V. Andreev, V. Brehunenko, M. Videyko, B. Humenyuk, I. Hyrych, L. Masenko, Yu. Mitrofanenko, V. Ogryzko, O. Palii, V. Piskun, P. Polyansky, V. Serhiychuk, P. Chernega; in general ed. V. Piskun. K.: Kyiv. University named after B. Hrinchenko, 2023. 252 p.
6. Verkhovna Rada of Ukraine [Electronic resource].—Access mode: *https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41531*
7. Civil Society Organisations Sustainability Index—CSOSI [Electronic resource].—Access mode: *http://www.ucipr.org.ua/ua/holovna/proiekty/ndeks-stalost-organ-zac-y-gromadyanskogo-susp-lstva*
8. 2022 civil Society organization sustainability index for central and eastern Europe and Eurasia [Electronic resource].—Access mode: *https://www.fhi360.org/wp-content/uploads/drupal/documents/csosi-europe-eurasia-2022-report.pdf*

Bohdan Kalinichenko

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy (Cherkasy, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-5172-4661>

e-mail: 555tvukraine@vu.edu.ua

**THE REAL STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS
OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE AND POLAND**

Abstract

The current state of development of the non-state sector of Ukraine and Poland, which emerged from the same geopolitical space, and therefore has many common features and characteristics, is studied. At the same time, it is emphasized that civil society in Poland historically developed at an accelerated pace. This helped her to avoid the accumulation of errors and problems during the implementation of democratic transit. It emphasizes the important role of civil society as an important component that ensures the social balance and unity of the Ukrainian nation in interaction with the European community, which is especially actualized in the conditions of the Russian-Ukrainian war. The challenges faced by the civil sector of Ukraine and Poland in confronting the armed aggression of the Russian Federation on Ukrainian territory, as well as the destabilizing factors associated with it, are more broadly explored. The importance of ensuring the sustainable development of the civil sector for the realization of the strategic goals of Ukraine - European and Euro-Atlantic integration, which is the choice of the Ukrainian people, confirmed by the Orange Revolution, the Revolution of Dignity and enshrined in the Constitution of Ukraine, is substantiated. It has been established that the effective functioning of civil society requires a strong foundation of the legal environment, which helps the civil sector to realize its political-social and people-power potential. The importance of maintaining a balance between achieving state security and eliminating bureaucratic obstacles in the activities of public organizations has been proven. The importance of preserving the unity and ideological closeness of Ukraine and Poland in order to increase their socio-economic potential was emphasized. Due to similar geostrategic challenges, it is important to strengthen cooperation between the two states, especially in defense, information, economic, energy, humanitarian and other spheres. The main threats to the security of Ukraine and Poland, consisting in the aggressive revanchist dangerous ideology of the Russian Federation - racism, which

pushes the Russians to try to restore political influence on the countries of Eastern and Central Europe and create the USSR 2.0, are substantiated. It is especially important to jointly fight against hybrid threats from the Russian Federation and its satellites, which consist of destructive actions aimed at weakening the already established political and socio-humanitarian ties between Ukraine and Poland.

Keywords: Ukraine, Poland, civil society, European Union, NATO, NGOs, European integration.

Стаття надійшла до редакції 04.04.24

© Калініченко Б. М., 202